

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ ТА ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ У НОВОМУ ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Северова Є. С. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Представництво має тривалу історію. Ще у Стародавньому Римі набули поширення випадки вчинення дій одними особами з метою дати можливість приймати участь у цивільному обігу іншим особам, які внаслідок неповної правоздатності, віку, стану здоров'я тощо не могли самостійно набувати прав та обов'язків і реалізовувати їх.

Підставами такої діяльності, що з часом набула найменування представництва, могли бути родинні зв'язки, приписи закону, розпорядження відповідних державних органів тощо. В цьому випадку йшлося про представництво не добровільне, а обов'язкове, таке, що виникає незалежно від волі та бажання сторін.

У Стародавньому Римі пори пізньої Республіки і Принципату формується вже й вільне (добровільне) представництво, яке здійснюється на підставі договору сторін, а також ще один правовий інститут, що має своєю сутністю захист інтересів іншої особи шляхом укладення угод в її інтересах та здійснення різноманітних дій – діяльність без доручення (*negotiorum gestio*).

Сформувавшись у головних рисах ще у стародавні часи, представництво, у свою чергу, дало життя різним правовим інститутам. З розвитком суспільства сфера застосування представництва охопила широке коло як майнових, так і немайнових відносин.

Значення цього інституту в суспільному житті зумовлено тим, що він дає можливість оптимізації та активізації придбання та реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, а для неієздатних громадян є основним засобом їх участі в правовідносинах. За допомогою представництва можливі придбання і реалізація більшості матеріальних і низки процесуальних цивільних, а також інших за галузеву належністю суб'єктивних прав і обов'язків. Таким чином, представництво виступає як одна з важливих гарантій реального здійснення прав і виконання обов'язків суб'єктами права. Разом з тим, особа представника не повинна закривати собою

того, кого представляють, обмежувати його розсуд та права.

Вказаними обставинами зумовлюється актуальність теми, яка в умовах повернення людської спільноти до загальногуманістичних цінностей природного права набуває особливого звучання.

Разом з тим, проблема представництва має не лише теоретичний інтерес, але й практичне значення.

Процес кардинального оновлення права України поставив на порядок денний питання не тільки трансформацію регулювання відповідної галузі суспільних відносин, але й реформування усєї правової системи з її інститутами та механізмами функціонування [1].

Помітне місце поміж них займають правовідносини, які формуються у зв'язку з представництвом інтересів інших осіб. Це пов'язано з тим, що представництво в умовах розширення кількості учасників економічних відносин, посиленням їх автономії є ефективним засобом здійснення прав та реалізації обов'язків учасниками економічного обігу.

З іншого боку, посилення уваги до питань захисту прав людини, підвищення значення гуманітарних цінностей знов-таки загострює дилему: залучення до захисту інтересів особи широкого загалу та забезпечення додержання принципу неприпустимості втручання в життя приватної особи проти її волі.

Отже зміни, які відбулися за останні роки в суспільному та господарському житті України, суттєво розширили сферу застосування представництва. Разом з тим, новий Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 року [2], стосовно представництва зберігає практично у незмінному вигляді положення чинного законодавства, включивши лише декілька новел щодо комерційного представництва, довіреності, ведення справ без доручення тощо. Такий, підхід можна розглядати як стабільність законодавчої

таку ситуацію право створювало суб'єкта, припускаючи фікцію, що в таких випадках якби існувала фізична особа, якій належали ці права, та розглядала їх так, як би вони належали вигаданій людині. (Д. 50, 16) [8]. Такі створені правом фіктивні суб'єкти прав – юридичні особи визнавалися правоздатними за римським правом не в той мірі, в якій правоздатними визнавалися фізичні особи. Скоріше вони визнавалися недієздатними та прирівнювалися до *infantes* и *furiosi*. **Тому юридична особа могла набувати права та обов'язки тільки через представників** (Д. 38,3.; 35,1.; 50,1). При цьому представництво юридичної особи було різним для його різних видів: корпорації діяли через збори своїх членів або їх голів (*magistri, rectores*), чи особливих посадових осіб, уповноважених на ведення процесу (*actores*); благодійні установи управлялися особами, призначеними засновником чи духовною владою [9].

Природно, що наведені приклади представництва у відносинах не вичерпують всіх його випадків, передбачених римськими пам'ятками права, оскільки згадування про всі випадки не можливо в рамках цієї статті. Однак вже цей досить побіжний погляд на випадки представництва, свідчить про те, що вперше ідея цього інституту виразно була сформульована у римському приватному праві. І хоча, як вказують дослідники [10], єдиного терміну «представництво» в римському праві не існувало, це не свідчить про відсутність такої конструкції, що пояснюється намаганням римських юристів уникати абстракцій.

Аналізуючи навіть тільки наведені випадки представництва, можна дійти висновку про те, що його сутність полягала в здійсненні однією особою (представником) юридичної діяльності замість іншої (особи, яку представляли). Протягом розвитку римського права в ньому поступово сформувалися два типи представництва, що відрізнялися за своїм характером: обов'язкове представництво (воно виникало незалежно від бажання сторін і не залежало від їхньої волі) і добровільне представництво (котре встановлювалося на підставі угоди сторін).

При цьому, тоді як представництво на підставі закону було викликано нагальними потребами життя: існуванням, з одного боку, недієздатних членів родини, а з другого, величезною владою голови роду, добровільне ж було наслідком розвинення суспільних та економічних відносин, допомагало людині одночасно здійснювати дії в різних місцях.

Порівнюючи ці ознаки представництва з сучасним уявленням про цей інститут, не важко зна-

йти майже всі ці ідеї у сучасному цивільному праві щодо нього. І сьогодні головна ідея представництва полягає в заміщенні однієї особи іншою (наприклад, представництво в силу закону), чи можливості одночасно здійснювати дії в різних місцях за допомогою представників.

В новому Цивільному кодексі України інституту представництва присвячена Глава 17 четвертого розділу Книги першої «Загальні положення» [11]. Відповідно до частини 3 статті 237 Кодексу представництво виникає на підставі договору, закону, акту органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. Представниками в силу закону виступають батьки (усиновителі) щодо своїх малолітніх та неповнолітніх дітей, опікуни щодо малолітніх осіб та фізичних осіб, визнаних недієздатними, а також інші особи у випадках, встановлених законом (ст. 242). Представництво також може ґрунтуватися на договорі (ч.1 ст. 244), тобто залежати від волі та бажання сторін. Але незалежно від підстав його виникнення, воно є правовідношенням, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє (ч. 1 ст. 237).

Це дозволяє зробити висновок, що регулювання представництва у новому Цивільному кодексі України ґрунтується на досить послідовній рецепції римського права, але, звичайно, з врахуванням тенденцій розвитку цього інституту у сучасний період.

Крім того, вказуючи на рецепцію ідей римського права у сучасному законодавстві, варто звернути увагу й на те, що за римським правом конструкція представництва була відома не тільки приватному, але і публічному праву, що дає змогу зробити висновок про міжгалузевий характер інституту представництва. Враховуючи, що і сьогодні він застосовується не тільки в цивільному праві, але і в адміністративному, трудовому, цивільному процесі, кримінальному тощо, то можна казати про його незмінність (такої ознаки як міжгалузевість) в цій частині на протязі століть. Така стабільність натякує на необхідність формуванні поняття представництва як категорії, притаманній різним галузям права, що має зайняти своє місце на рівні теорії права.

Таким чином, вбачається багато подібного і можна зробити висновок про життєздатність головних ідей римського права, придатність їх для вдосконалення сучасного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України-основа реформування суспільства. — Харків, — 1996. — С.60
2. Голос України-2003. — 12 березня.
3. Див., наприклад: Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права (Теоретичні та історико-правові аспекти). — Одеса: 1997. — С.5-6.
4. Савельев В. А. История римского частного права (Древнейший и предклассический периоды). — М.: 1986. — С.16
5. Бартошек М. Римское право. — М., 1998. — С.212.
6. Гордон А. Представительство в гражданском праве. — СПб., 1879. — С.64
7. Див., наприклад: Підпригора О. А. Основи римського приватного права. — К., 1997. — С.236
8. Дигесты Юстиниана. — М., 1984 (далі вказуватися вони будуть за прийнятою системою)
9. Хвостов В. М. Система римского права. — М., 1996. — С.117
10. Див.: Римское частное право. — М., 1948. — С.34
11. Голос України. 12 березня 2003 року. — № 45-46

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено інституту представництва за римським приватним правом, з'ясуванню наявності та характеру впливу римсько-правових ідей у цій галузі для формування доктрини цивільного права. В результаті дослідження зроблена спроба визначити ступень запозиченості даного інституту цивільним правом України, зроблений висновок про життєздатність головних ідей римського права, придатність їх для вдосконалення сучасного законодавства. В перспективі уявляється необхідним представити пропозиції про врахування в процесі вдосконалення законодавства України досвіду та правничих рішень, знайдених свого часу у Стародавньому Римі.

Ключові слова: представництво, римське приватне право, інститут, цивільне право України.

АННОТАЦИЯ

Исследование посвящено институту представительства в римском частном праве, выяснению наличия и характера римско – правовых идей в этой области для формирования доктрины гражданского права. В результате исследования принята попытка определить степень заимствования этого института гражданским правом Украины, сделан вывод о жизнеспособности главных идей римского права, пригодность их для усовершенствования современного законодательства. В перспективе представляется необходимым представить предложения об учете в процессе усовершенствования законодательства Украины опыта и правовых решений, найденных в свое время в Древнем Риме.

Ключевые слова: представительство, римское частное право, институт, гражданское право Украины.

SUMMARY

The article subject – the investigation of the Representation Instrument in the Roman Law and its effect on the current Civil Law of Ukraine. The author has made the corresponding analysis of the succession development process of the institution of the representation, of its main features related to the Roman Private Law and also of the sources and the character for its transaction into the civil law of Ukraine.

Keywords: representation, Roman Private Law, institution, civil law of Ukraine.